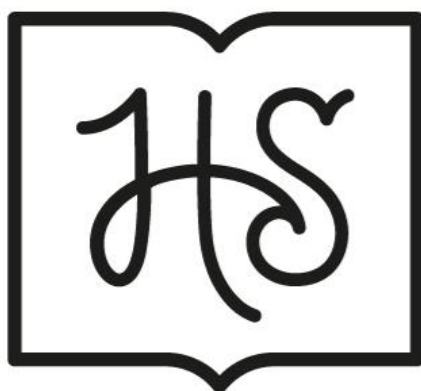

HISTORIA SCHOLASTICA

2/2017

Ročník / Volume 3

Praha / Prague 2017

Historia scholastica

Č. / No. 2/2017

Roč. / Vol. 3

Redakční rada / Editorial Board

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Zástupce vedoucího redaktora / Deputy Editor: PhDr. Markéta Pánková (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)

Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)

Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filosofická fakulta University Karlovy v Praze)

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)

PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Mgr. Magdaléna Šustová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Mezinárodní redakční rada / International Editorial Board

Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)

Prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)

Prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)

Prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)

Prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)

Prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)

Prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)

Prof. PhDr. Blanka Kudláčová, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnavě)

Prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)

Prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)

Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (University of Macerata)

Výkonný redaktor / Executive Editor: Mgr. Karel Ouroda, Ph.D., Mgr. Lucie Krausová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Vydavatel / Publisher:

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1, www.npmk.cz

IČ 61387169

ISSN 2336-680X

Časopis Historia scholastica vychází 2x ročně.

Toto číslo vyšlo 31. prosince 2017.

Časopis **Historia scholastica** je zařazen do mezinárodních vědeckých databází Ulrich's a EBSCO.

Obsah

ÚVODNÍK Tomáš KASPER Markéta PÁNKOVÁ Dana KASPEROVÁ	1
STUDIE: K antickým kořenům pojetí humanity (<i>Humanitas</i> před Komenským) Martin STEINER	3
Pojetí humanity v edukační koncepci J. A. Komenského jako příspěvek k lidské budoucnosti Jana PŘÍVRATSKÁ a Vladimír PŘÍVRATSKÝ	17
Vznik obchodní akademie v Kolíně a výstavba reprezentativní budovy Hana ŠLOUFOVÁ KUČEROVÁ	23
Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. a na počátku 20. století Lucie ZORMANOVÁ	42
Úsilie o zachovanie akademickej autonómie na Slovenskej univerzite v období Slovenskej republiky 1939–1945 Janka ŠTULRAJTEROVÁ	54
Výchovná činnosť saleziánok na Slovensku 1940–1990 Adriana SARKÖZYOVÁ	69
K významu sdílení osobní minulosti pro narativní identitu Magda NIŠPONSKÁ	79
VARIA: Vzpomínky Vojmíra Srdečného na studentské oběti nacismu	95
Pavel Kohn a jeho vzpomínky na vzdělávání v období protektorátu a v době poválečné	98
Svědectví holocaustu – vzpomínky Helgy Hoškové	102
Těžké roky v gulagu a návrat do vlasti. Vzpomínky Věry Sosnarové	106

Vzpomínky Jiřího Zajíce na činnost skautů a aktivity tzv. skryté církve v době normalizace	111
DISKUZE:	116
Pedagogická knihovna J. A. Komenského Magda JUNKOVÁ	
REPORT:	128
11. sjezd českých historiků. Profesní setkání historiček a historiků ČR, Olomouc, 13.–15. 9. 2017 Magdaléna ŠUSTOVÁ	
Výstava „Jsem Jehuda Bacon. Holocaust a poválečná doba očima izraelského malíře českého původu“ v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského Lenka LAJSKOVÁ a kol.	130
„Toho už jsme někde viděli.“ Zpráva o jedné originální a úspěšné výstavě Karel RÝDL	132
RECENZE:	135
Pieter J. Goedhart – Jan C. Henneman – Hans van der Linde: Comenius en Naarden: Historische schets van het Comenius Museum en Mausoleum in Naarden. Komenský a Naarden: Nástin historie vzniku Muzea a Mauzolea J. A. Komenského v Naardenu Magdaléna ŠUSTOVÁ	
Jan Šimek: Historie školních budov: od tereziánských reforem po současnost Růžena VÁŇOVÁ	137

DISKUSE:

Pedagogická knihovna J. A. Komenského

Magda JUNKOVÁ^a

^a Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, Praha, Česká republika

Úvod

Krátce před naplněním stého výročí své novodobé historie Pedagogická knihovna J. A. Komenského (dále PK) změnila adresu svého působiště pro veřejnost a přestěhovala se po šedesáti pěti letech z Mikulandské ulice č. 5, Praha 1, do Jeruzalémské ulice č. 12, ve stejném pražském obvodu. Stalo se tak v polovině roku 2016 a přes tuto letitou tradici vše nasvědčuje tomu, že si po jejím znovuootevření uživatelé knihovny cestu do nových prostor rychle našli a rádi využívají technická zlepšení jejího provozu i fungování řady dalších služeb poskytovaných také on-line.

Není náhodou, že změna sídla spojená s kompletním přestěhováním knihovny vede ještě před vlastním stoletým jubileem k bilancování, ohlédnutí za její dosavadní historií, ale také k novým pohledům na její budoucnost. PK sídlila od svého založení v roce 1919 na různých pražských adresách, nejdéle však na adrese Mikulandská 5, Praha 1, na které ji od roku 1951 důvěrně poznaly generace studentů společenských věd, zejména pak budoucí učitelé absolvující učitelské obory na Filozofické a Pedagogické fakultě UK a všichni ti, kteří se rozhodli ve svém oboru působit jako pedagogové. Pro PK se přestěhováním do nově zrekonstruovaných prostor otevírá nová etapa její téměř stoleté existence. Nejvýraznější změnou pro odbornou veřejnost je v porovnání s předchozí nabídkou služeb PK rozdělení bývalé jedné studovny a jejího příručního fondu mezi dvě studovny – všeobecnou a speciálních fondů, které jsou situovány po obou stranách půjčovny a zaujímají spolu s ní celé druhé patro budovy. Celkový počet čtenářských míst v obou studovnách je nyní dvacet osm.

Novinkou je také elektronický vstupní systém vymezující pohyb veřejnosti a zaměstnanců v rámci celého objektu a zajišťující rovněž jeho, v současné době tolik žádoucí, ochranu a bezpečnost. Vedle toho knihovna přistupuje vstřícně k potřebám svých uživatelů – např. zajištěním bezbariérové dostupnosti čtenářského patra nebo zřízením dětského koutku v půjčovně. S ohledem na rostoucí požadavky na rozvíjení služeb specializovaných knihoven s celostátní působností, k nimž se PK řadí, plánuje PK v budoucnu využít dosud neadaptované prostory k vybudování multifunkčního centra zajišťujícího rozšířené informační, resp. vzdělávací služby knihovny.

Vrátíme-li se ke kořenům budování ústřední pedagogické knihovny v českých zemích, pokládáme za důležité představit knihovnu v jejím stávajícím postavení a oborovém

vymezení: *Pedagogická knihovna J. A. Komenského* (PK) jako organizační složka *Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského* (NPMK), je podle zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), veřejnou specializovanou pedagogickou knihovnou v působnosti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. V evidenci knihoven Ministerstva kultury je zapsána pod č. 6251/2011. Spravuje přes půl milionu svazků; poskytuje knihovnické a informační služby právníkům a fyzickým osobám, především z oblasti vysokého školství, výzkumu, vzdělávání a dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Současně plní funkce veřejně přístupné vědecké knihovny, která vytváří a spravuje státem dotovaný fond domácí a zahraniční literatury, informačních pramenů a zdrojů z oblasti výchovy, vzdělávání, školství a příbuzných společenských věd.

V souladu s knihovním zákonem PK spolupracuje s Národní knihovnou ČR, přispívá do souborného katalogu ČR a dokumentačním zpracováním české i zahraniční článkové pedagogické literatury se podílí na Koooperačním systému článkové bibliografie a článkové národní bibliografie, zpracovává a zpřístupňuje tematické a oborové bibliografie a databáze, plní funkci centra meziknihovních výpůjčních služeb a spolupracuje s knihovnami v oblasti své specializace. Pokračuje v přípravách na zapojení do Centrálního portálu knihoven, který je budován jako rozhraní, v němž budou postupně integrována a uživatelům jednotně zpřístupňována bibliografická data účastnických knihoven, vč. navazujících služeb (on-line registrace, výpůjčky, přístup k licencovaným databázím, vč. plnotextových apod.).

Učitelům a pracovníkům školních knihoven slouží *Centrum pro školní knihovny* (CŠK), které funguje na principu průběžně aktualizovaných webových stránek csk.npmk.cz, prostřednictvím nichž zveřejňuje informace o aktivitách školních knihoven a možnostech dalšího vzdělávání jejich pracovníků, upozorňuje na metodické semináře, školení a další akce pořádané pro knihovníky a učitele, na vyžádání nabízí vytvoření rešerší s pedagogickou tematikou a v neposlední řadě poskytuje prostor školním knihovnám, které chtějí prezentovat svou činnost.

Významnou součástí PK je tzv. *Sukova studijní knihovna literatury pro mládež*, největší sbírka literatury pro děti a mládež založená v roce 1919 jako *Knihovna českých spisů pro mládež*, v jejíž sbírce jsou uchovávány knihy vydané na našem území od konce 18. století po současnost. Dnes má Sukova knihovna přes 61 000 svazků a svou úplností fondu a dostupností služeb patří k nejvýznamnějším specializovaným knihovním sbírkám v republice. Vedle knižní literatury v češtině (do r. 1992 i ve slovenštině) jsou v knihovně také české časopisy pro děti a mládež a výběrově i česká a zahraniční teoretická literatura tohoto oboru.

Z historie knihovny

Počátky budování knižního fondu této knihovny spadají do historie *Společnosti českého musea paedagogického* v Praze, neboť první knihy byly získány právě pro *Museum Komenského* a *Stálou výstavu školskou* (Pánková a Šimek, 1959, s. 13). Podle starších

pramenných zdrojů¹ lze vysledovat snahy vytvořit samostatnou ústřední pedagogickou knihovnu již na začátku 20. století. Jako požadavek byla tato potřeba zformulována v kulturním programu českého učitelstva přijatém na jejich 11. valném sjezdu v Praze v roce 1903 a znovu pak zazněl na valném sjezdu moravského učitelstva v Olomouci o tři roky později. „Konkrétní návrhy jsou obsaženy v podnětech *Heřmana Alfieriho* z r. 1904, aby byla zřízena pedagogická centrála s funkcí knihovny, bibliografického informačního střediska, a *Ladislava Jana Živného* z r. 1906, jak organizovat v pedagogickém muzeu, k jehož založení právě dal popud Spolek českých profesorů, pedagogickou knihovnu“ (Hykeš et al., 1959, s. 7). Odtud také mimo jiné pramení názor odvozující společný původ pedagogického muzea a pedagogické knihovny hlásící se k odkazu J. A. Komenského a sahající do roku 1892.²

Vlastní zahájení činnosti knihovny je úzce svázáno s novodobou historií samostatného československého státu. Vznikla 1. května 1919 jako součást *Československého pedagogického ústavu J. A. Komenského* a byla konkrétním vyústěním dosavadních snah českých a moravských učitelů z počátku století a naplněním iniciativy univerzitních profesorů pedagogiky na Univerzitě Karlově v Praze *Františka Drtiny* a *Otakara Kádnera*, který se postavil do čela ústavu jako jeho první ředitel. Podle vzorů ze zahraničí byl ústav vybudován na konceptu ústředního pedagogického institutu a tvořily ho tři rovnocenné složky: pedagogické muzeum, pedagogická knihovna a čítárna. Tehdejším hlavním úkolem knihovny bylo „přispívat ke studiu pedagogiky a československého školství“ získáváním „knižní a časopisecké literatury vhodné ke studiu pedagogiky a jejích věd pomocných, zejména se zřetelem ke školské reformě“ (Hykeš et al., 1959). Knihovna měla statut odborné ústavní knihovny a sloužila pouze interním potřebám ústavu. Prvním pražským sídlem byl Rohanský palác na Malé Straně. Ředitelem knihovny a zpočátku i jejím jediným zaměstnancem se stal *Jan Mauer* (1879–1937), odborný učitel, který pod ideovým vedením prof. Otakara Kádnera řídil knihovnu až do své smrti v roce 1937, a bývá proto právem považován za zakladatele a budovatele československé ústřední pedagogické knihovny. V srpnu 1919 byl ústav společně s knihovnou přestěhován do Letenské ulice č. 5 (bývalý Thurn-Taxisův palác), kde byly pro knihovnu a její zaměstnance vyhrazeny dvě místnosti. Další stěhování knihovny se uskutečnilo na jaře roku 1923, kdy se přemístila do tří místností zemské školní rady v Letenské ulici č. 6. Přesto se knihovna stále potýkala s nedostatkem prostoru a tato skutečnost zcela jistě limitovala její rozvoj a komplikovala práci jejích tehdejších tří zaměstnanců.

Pro budování knihovního fondu, jehož základem se staly dary institucí (především od Společnosti Pedagogického muzea Komenského) i jednotlivců (např. unikátní sbírka literatury po univerzitním profesoru Františku Čádovi), byly přijaty zásady „...zařazovat knižní

¹Pro popis historie knihovny byly využity předcházející publikace vydané v jubilejních letech doplněné o údaje z interních materiálů z prvního desetiletí 21. století.

²O historickém „prolínání“ osudů obou těchto institucí také svědčí skutečnost, že knihovna převzala v září 1919 knihovnu Společnosti Pedagogického muzea Komenského v objemu asi 30 tisíc svazků.

a časopiseckou literaturu vhodnou k studiu pedagogiky a jejích věd pomocných a ke studiu organizace školství...“ (Hykeš et al., 1959). Vedle takto získaných souborů starších pedagogických časopisů, starších knižních publikací a učebnic zejména pedagogického, literárního a filozofického zaměření českého a německého původu věnoval prof. Kádner velkou pozornost nákupu soudobé moderní pedagogické literatury zabývající se problematikou školských reforem a dalšími aktuálními otázkami výchovy a vzdělávání. Rovněž pro knihovnu garantoval vysokou úroveň odborného výběru vhodné literatury. „O plynulém růstu knihovny svědčí, že do konce r. 1920 bylo zkatalogizováno 4 781 svazků, v září r. 1921 už jich bylo zkatalogizováno 10 653.“ (Hykeš et al., 1959). Z iniciativy a za finanční podpory Československé obce učitelské, Spolku čs. profesora a Svazu učitelek mateřských škol byla na začátku roku 1921 otevřena čítárna s šedesáti tituly časopisů a příruční knihovnou. Výnosem Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 10. srpna 1922 byly vydány stanovy ústavu, které rovněž významně formovaly i činnost knihovny: m. j. bylo stanoveno, že má být zpřístupněna veřejnosti, má mít zvláštní zaměstnance a fungovat podle schváleného knihovního řádu.

Podle nových výpůjčních směrnic se: „...knihy půjčovaly: a) učitelstvu všech kategorií a úředníkům školních úřadů na průkaz úřední legitimace, b) studentu po předložení akademické legitimace a c) jiným půjčovatelům na výpůjční legitimaci, kterou vydávala správa knihovny po předložení konskripčního listu a složení zálohy. Navenek se knihy půjčovaly na žádost potvrzenou ředitelstvím školy a jeho prostřednictvím. Vypůjčovatel hradil zálohu výlohy. Výpůjční lhůta byla jednoměsíční, najednou se půjčilo nejvýše pět svazků“ (Hykeš et al., 1959, s. 15). Nárůst počtu vypůjčovatelů a jejich zvyšující se zájem o půjčování odborné literatury PK mezi lety 1922–1924 potvrdil správnost přijatých opatření i celkové koncepce knihovny.

Vzhledem k nedostatku dochovaných zpráv a nejasnostem v Maurerových popisech nelze jednoznačně odvodit, jak byl knihovní fond evidován a jaké katalogy se v knihovně zpracovávaly. Soudí se, že autorský katalog evidenčně podchycoval celý fond a že se vedle něho vytvářely věcné katalogy soudobé pedagogické literatury a příbuzných společenskovědních oborů – předmětový, který byl patrně lístkový, a systematický, uchovávaný ve svázané formě. První uvedený byl podle dobové terminologie Maurerem označován jako heslový, druhý jako odborový. Třídění systematického katalogu do 18 skupin členěných na oddělení a pododdělení bylo poplatné staršímu českému třídění věd (Hykeš et al., 1959).

Pokračující růst knihovních fondů dokládají čísla uvádějící počet zkatalogizovaných svazků z konce září roku 1924, který činil 17 199.³ Pro čtenáře byly k dispozici oba. Zajímavostí je,

³„Jejich skladbu zajímavě ilustruje tento přehled: knihovna Čádova 1111 svazků, novější literatura, hlavně německá, 2269, novější literatura, hlavně francouzská a anglická, 971, starší pedagogická literatura česká 1378, starší pedagogická literatura německá 1098, tabelární díla (statistiky, zprávy, předlohy a díla apod.) 94, časopisy české 1884, časopisy cizí 1215, učebnice české nové 2652, učebnice české a německé staré 995, učebnice americké 479, nové učebnice francouzské a anglické 471, drobné spisy hlavně o školství cizích států 556, různé drobné publikace (brožury, letáky) 1129, příruční knihovna 214, knihovna mravní výchovy (pro účely výstavní)

že systematický katalog svazkový, který využíval třídění již zmiňovaného systematického katalogu, byl formálně upraven a rozčleněn do jedenácti skupin a do dalších oddělení a pododdělení. Jeho část byla dokonce v roce 1923 otištěna jako příloha I. ročníku Věstníku Československého pedagogického ústavu Jana Amose Komenského a upravena, aby bylo možné katalog rozšiřovat a doplňovat, což se setkal s pozitivním ohlasem uživatelů a bylo pokládáno za novátorský počín.

Knihovna se v těchto letech začala soustřeďovat na činnost zaměřenou na širší odbornou pedagogickou veřejnost – učitelstvo – a preferovala ve svém výběru publikací takové, které přinášely nové pojetí výchovy a vzdělávání, a další cenné služby svým uživatelům obohacené především o tematické rešerše, což bylo tehdy velmi pokrokové.

Další fázi vývoje PK je možné časově vymezit do období 1925–1937. V historii knihovny byl rok 1925 významným předělem, neboť výnosem MŠNO (Ministerstvo školství a národní osvěty) byl zrušen Čs. pedagogický ústav J. A. Komenského a zároveň jím byla zřízena *Pedagogická knihovna Komenského* (PKK) jako samostatná studijní knihovna řízená ministerstvem, které byly přiděleny další prostory na její pražské adrese Letenská č. 5. Knihovna rozšiřovala služby čtenářům (např. byly zřízeny putovní knihovny pro potřeby pracovních kroužků a pedagogických kurzů), budovala knihovní fondy a působila v oblasti osvěty a vzdělávání. Tento trend dynamického rozvoje pokračoval i po dalším přestěhování v roce 1928, kdy se knihovna ve dvou etapách přestěhovala do přízemních prostor Klementina. Mimořádné byly nejen její tuzemské, ale i zahraniční kontakty, které se ještě znásobily zřízením Československého pedagogického ústředí jako instituce mezinárodní komise pro duševní spolupráci⁴ a následně vytvořením informačního oddělení pod názvem Československé státní pedagogické ústředí pro podávání zpráv ve věcech výchovy, vyučování a školství do ciziny i domácím zájemcům, díky němuž se PKK stala centrem pro pedagogickou spolupráci zejména se zahraničím.⁵

Nové směry v budování knihovny souvisely se změnou v jejím vedení⁶ a reorganizací po vzoru Národní a universitní knihovny (NUK) v Praze. Došlo m. j. k vítané koordinaci nákupu pedagogické literatury mezi oběma významnými knihovnickými institucemi, k sjednocení jejich výpůjčních řádů nebo přesignování knihovního fondu. Zároveň s tím byla provedena profilace zpracovaného i nezpracovaného fondu PKK s následným předáním neprofilového a duplicitního fondu jiným knihovnám, především NUK.⁷ Úzká spolupráce obou knihoven při

683 svazků.“ Viz HYKEŠ, P. et al. *40 let Státní pedagogické knihovny Komenského v Praze 1919–1959*. Praha: SPN, 1959, str. 13.

⁴Směrnici MŠNO ze dne 11. prosince 1933.

⁵Výnosem MŠ ze dne 1. února 1934.

⁶Po náhlé smrti J. Maurera dne 27. září 1937 byl vedením knihovny dočasně pověřen PhDr. Ladislav Kratochvíl. Od 1. července 1938 byl pověřen správou knihovny a její reorganizací vrchní komisař knihovní služby PhDr. Karel Josef Beneš.

⁷Darem bylo získáno 10 tisíc svazků pedagogické literatury z majetku Pedagogické jednoty Komenského v Praze; roztrženo 30 tisíc svazků nezpracované literatury, 11 044 předáno jiným knihovnám. Viz

zachování jejich institucionální samostatnosti a rovnocennosti vedla u některých knihovnických agend a služeb veřejnosti k jejich splynutí do společných útvarů (např. sloučené čítárny časopisů a čítárny knih, poštovní oddělení atp.). Cílem bylo zkvalitnit, zjednodušit a zefektivnit činnost a služby poskytované oběma knihovnami. Do tohoto vývoje neblaze zasáhla opatření protektorátní vlády reagující na studentské bouře v listopadu 1939 a uzavření areálu Klementina. Činnosti PKK a NUK byly po roce 1939 výrazně omezeny, knihovnické služby byly poskytovány pouze vybraným uživatelům a v omezeném rozsahu.⁸ Válečná léta znamenala stagnaci a útlum činnosti knihovny, areál Klementina byl v listopadu 1939 uzavřen, v roce 1941 se PKK opět stěhovala, tentokrát do Karlovy ul. č. 26, kde byla zpřístupněna veřejnosti od května 1942.

Od roku 1945 knihovna začala užívat nový název *Státní pedagogická knihovna Komenského* (SPKK) a částečně navázala na svou dřívější pedagogickou specializaci. V následujícím poválečném období mělo podstatný vliv na zvýšeném objemu fondů SPKK přiznání práva povinných výtisků z území ČSR na vyžádání dané zákonem č. 20/1947 a vládním nařízením č. 43 Sb. z téhož roku. Po roce 1948 byla do fondů knihovny následkem vyslyšených požadavků svých hlavních uživatelů – pedagogů – masivně začleňována i beletrie,⁹ která se týkala školského života, života vynikajících pedagogů nebo povinné školní četby apod. Ve shodě s diktátem doby, podle něhož bylo hlavním úkolem knihoven a knihovnické práce pomáhat vytvářet nového, socialistického člověka, knihovna přizpůsobila svou činnost novodobým kulturně-propagačním programům vyplývajícím ze stranických a vládních usnesení.¹⁰ Toto akviziční zaměření knihovna opouští až v roce 1956 a opětovně posiluje svůj vědecký status „...s pedagogickou specializací pro účely vědecké a odborné práce v pedagogice a pro šíření pedagogických znalostí a vědomostí v neodborné veřejnosti... Nadále hodlá zařazovat z oborů nepedagogických jen ty knihy, které slouží jako učební pomůcka, a z krásné literatury toliko díla, která mají pedagogickou tematiku“ (Hykeš et al., 1959, str. 34). Výsledek tohoto opatření se projevuje už v následujícím roce, kdy v přírůstku fondů knihovny připadá na beletrii 5,5 % a v roce 1958 pouze 0,5 %. Doplnění zahraniční odborné literatury se v těchto letech dělo výhradně se zaměřením na soudobou pedagogickou literaturu ze Sovětského svazu a lidově demokratických zemí.¹¹

ČUMPLOVÁ, L. et. al. *Státní pedagogická knihovna Komenského: 80 let 1919–1999*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1999. ISBN 80-211-0324-8.

⁸ *70 let Státní pedagogické knihovny Komenského: (1919–1989)*. Praha: Ústav školských informací, 1989. ISBN 80-211-0032-X.

⁹ V r. 1956 SPKK vykazala ve svém ročním přírůstku 13 % beletrie.

¹⁰ „Přístup do vědeckých knihoven je třeba umožnit všemu pracujícímu lidu, jemu i vědeckým pracovníkům je nutno dávat k dispozici nejlepší knihy, které by šířily jejich vědění a pomáhaly jim při jejich práci. Doplnění knižních fondů, jejich zpracování v katalogích i jejich zpřístupňování čtenářům nutno řešit z hledisek politických. Důležité je vybudovat řádnou bibliograficko-zpravodajskou službu, která by dovedla návštěvníkům spolehlivě radit a prohloubit bibliografickou službu knihoven, zejména ji zaktualizovat, aby pohotově reagovala na důležité problémy politické, hospodářské a kulturní.“ Viz HYKEŠ, P. et al. *40 let Státní pedagogické knihovny Komenského v Praze 1919–1959*. Praha: SPN, 1959, str. 30.

¹¹ Přípis MŠK ze dne 8. září 1960 č. 37.503/60 ukládá SPKK založit sbírky vysokoškolských učebnic vydávaných v SSSR a v lidově demokratických státech a zpracovávat pravidelně jejich bibliografické soupisy.

V roce 1951 byla knihovna přemístěna z Karlovy ulice do Mikulandské ul. č. 5 na žádost Výzkumného ústavu pedagogického (VÚP), který zde sídlil a kde knihovna setrvala celých 65 let. Díky koexistenci s VÚP „pod jednou střechou“ došlo v roce 1953 k podstatnému rozšíření činnosti SPKK, zároveň však uvedené soužití obou odborných institucí vedlo v roce 1958 k přičlenění SPKK k VÚP, s nímž vytvořila jednu rozpočtovou organizaci. Po odborné (a do roku 1971 i po personální) stránce jí sice byla ponechána samostatnost,¹² ale ekonomická závislost na VÚP se postupem let stala určující. Z VÚP bylo převedeno bibliografické oddělení, vč. bibliografického periodika „Přehled pedagogické literatury“, vydávané VÚP od r. 1950,¹³ a postupně přešla do knihovny i další pracoviště VÚP knihovnického zaměření, ze kterých se vytvářely tzv. speciální referáty. Nejvýznamnějším z nich byl referát literatury pro mládež, jehož vznik byl podnícen převzetím „Sukovy studijní knihovny literatury pro mládež“ s počtem svazků 25 tisíc, která byla součástí VÚP od roku 1946 a od počátku byla budována jako samostatná knihovní sbírka s vlastní evidencí a zpracováním. Dalším mimořádným počinem téhož roku bylo založení referátu učebnic a skript za účelem budování speciálního konzervačního fondu a v následujícím roce (1954) se SPKK rozrostla o referát kmenů. Rozmach SPKK byl potvrzen i v organizačním statutu státních vědeckých knihoven,¹⁴ jehož příloha určovala jejich specializace. Nové vymezení SPKK bylo stanoveno na základě usnesení kolegia Ministerstva školství a kultury (MŠK) a výnosem MŠK¹⁵ takto: „Státní pedagogická knihovna Komenského v Praze

- a) je ústřední knihovnou v ČSR pro pedagogiku, pro učebnice a skripta a pro literaturu pro mládež,
- b) je ústřední knihovnou pro studium života a díla J. A. Komenského,
- c) rediguje a vydává bibliografie o literatuře v oborech své specializace,
- d) je ústředím pro poskytování informací o literatuře specializace,
- e) je ústředím pro pedagogickou dokumentaci a pro informace z oboru své specializace pro UNESCO a BIE poskytované prostřednictvím Národní komise a k tomuto účelu provádí koordinaci pracovních plánů všech pedagogických knihoven v ČSR,
- f) je hlavním metodickým střediskem pro školní a učitelské knihovny a pro práci s pedagogickou literaturou“ (Hykeš et al., 1959, str. 32–33).

Takto rozsáhlá činnost a posílené kompetence SPKK byly zajišťovány koncem padesátých let 26 odbornými pracovníky podle nově schválené systemizace a organizační struktury. Rozvoj knihovny a nárůst fondů měl však za následek i narůstající prostorové problémy. Pro jejich řešení bylo v roce 1956 předloženo několik návrhů na rozšíření prostor SPKK, ale žádný nebyl realizován. Teprve v roce 1959 byly v budově v Mikulandské provedeny rozsáhlé adaptační práce (zpevnění stropů, podpůrné sloupky). V průběhu šedesátých let se knihovna

¹²Byla nadále samostatnou státní vědeckou knihovnou v působnosti knihovnického úseku MŠK.

¹³V tištěné podobě ho knihovna vydávala až do r. 2004.

¹⁴MŠK č. j. 53 435/54-C IV/4 ze dne 11. srpna 1954.

¹⁵MŠK č. j. 11 845/58 ze dne 13. března 1958.

dále rozšiřuje, prohlubuje svou specializaci¹⁶ a je pověřována dalšími úkoly odborného a metodického charakteru. Rozvíjí metodickou činnost v síti školních knihoven, spolupracuje s dalšími pedagogickými knihovnami, jejichž odbornou činnost jako ústřední pedagogická knihovna řídí, navazuje spolupráci s knihovnami podobného zaměření v zahraničí, což bylo oceněno prezidentem republiky u příležitosti 50. výročí jejího vzniku (1969) udělením státního vyznamenání – Řádu práce – za významný přínos k rozvoji socialistické pedagogiky. V zájmu objektivity je však třeba poznamenat, že potenciál SPKK nebyl v průběhu šedesátých let dostatečně využit z důvodu ekonomických omezení uplatňovaných vůči ní v rámci VÚP a že řada jejích úkolů především koordinačního a metodického charakteru zůstala řešena spíše formálně, za což byla na začátku sedmdesátých let kritizována.

Sedmdesátá leta minulého století byla pro knihovnu obdobím velkých funkčních, organizačních, personálních i provozních změn ve velké míře poplatných politickým změnám, k nimž po r. 1969 v ČSSR došlo. Podle nového statutu VÚP byl s účinností od 1. října 1971 dokončen proces začleňování SPKK do VÚP, knihovna byla i v oblasti personální a mzdové spojena s VÚP a její zaměstnanci byli převedeni do pracovního poměru VÚP.¹⁷ V následujícím roce pod novým vedením¹⁸ vypracovala SPKK některé koncepční souhrnné a koncepční materiály (např. návrh nového organizačního řádu SPKK, zpráva o stavu školních knihoven a návrh nových opatření k jejich rozvoji, pokyny k prověrce knihovního fondu a k práci se zvláštními fondy aj.), provedla obsahovou prověrku fondu s místním vyčleněním literatury s protistátním a závadným politicko-ideovým obsahem a zřídila zvláštní fond těchto knihovních dokumentů. V následujících letech byly dále rozšiřovány kompetence SPKK: převedením referátu devizových publikací resortu školství a metodické činnosti pro síť vysokoškolských knihoven ze Státní knihovny ČSR s následným zřízením metodického ústředí pro tuto síť. Po několikaletém jednání o začlenění SPKK do informačního systému VTEI (vědeckotechnické a ekonomické informace), který měl být vytvořen v resortu školství pro oblast výchova, vzdělávání, školství, došlo s platností od 1. ledna 1974 k převedení SPKK z VÚP do *Ústavu školských informací* (ÚŠI) v Praze. SPKK se stala podle nového statutu ÚŠI¹⁹ součástí ústavu. Plní úkoly státní vědecké knihovny pro pedagogiku a školství v ČSR a je koordinačním a metodickým střediskem pro síť knihoven v oboru působnosti ministerstva. Jako organizační součást ústavu se knihovna podílí na jeho úkolech především v oblasti VTEI. V rámci reorganizace ÚŠI bylo následně do SPKK převedeno oddělení metodiky a výzkumu a knihovna se rozrostla na pět oddělení.²⁰

¹⁶Směrnici Československého ústředí knižní kultury č. j. Š-2101/63-PV4 byl SPKK přiznán povinný výtisk TS 02, učebních textů, učebních osnov a dvojrozměrných učebních pomůcek.

¹⁷Výnos MŠ z 9. září 1971 č. 21.170/71.

¹⁸Novým ředitelem SPKK jmenovalo MŠ ČSR k 1. lednu 1972 PhDr. Drahošlava Gawreckého.

¹⁹Rozhodnutí MŠ ČSR ze dne 9. dubna 1973, č. j. 7870/73-400 o delimitaci SPKK; č. j. 6123/74-110 ze dne 6. února 1974 – nový statut ÚŠI.

²⁰Oddělení doplňování a zpracování fondu, oddělení služeb čtenářům a ochrana knihovního fondu, oddělení bibliografie a dokumentace, oddělení speciálních referátů a oddělení metodiky a výzkumu.

Od roku 1976 SPKK plnila úkoly odvětvové knihovny a funkci základního informačního střediska pro ministerstvo školství. V dalších letech knihovna rozvíjela spolupráci s oborovými informačními středisky (především se státními vědeckými knihovnami, knihovnami pedagogických fakult a knihovnami dalších ústavů řízených ministerstvem školství) a koordinací nákupu zahraničních periodik a jejich analytickým zpracováním se zasloužila o vznik rozsáhlé bibliografické kartotéky české i zahraniční článkové literatury.

V osmdesátých letech se vedle plnění dosavadních úkolů, kterými byla knihovna pověřována, objevil v její činnosti nový charakteristický prvek, který se bude dále rozvíjet a stane se určujícím pro její budoucnost. Tím byla automatizace a zavádění nových technologií.²¹

Politické události v naší zemi, k nimž došlo na podzim roku 1989, vedly k razantním změnám ve všech oblastech života a projevíly se i na řadě opatření realizovaných počátkem devadesátých let v SPKK. Po zrušení cenzury byly v roce 1990 zpřístupněny čtenářům publikace z tzv. zvláštního fondu (knihy vyčleněné z hlavního fondu z ideologických důvodů byly opět do fondu vřazeny). Navazující profilace knihovního fondu, která byla zahájena v roce 1991, se zaměřila na vyřazování nadbytečných multiplikátů morálně zastaralé literatury. Knihovna prošla zásadním procesem přerodu z hlediska nových pohledů a postojů na pedagogickou orientaci své činnosti podle nových hodnotících kritérií a stanovených obsahových priorit a především následující léta znamenala skutečnou revoluci ve využívání nových informačních technologií v knihovnické praxi. V průběhu 90. let došlo v SPKK postupně k nutné automatizaci veškerých knihovnických procesů.²² Jako první byla automatizována bibliografie, lístková kartotéka byla uzavřena a záznamy začaly být ukládány v systému CDS/ISIS do Pedagogické bibliografické databáze (PBD). Souběžně s automatizací bylo zahájeno retrospektivní zpracování fondu.

Ke dni 31. 12. 1990 byl zrušen Ústav školských informací a 1. 1. 1991 vznikl *Ústav pro informace ve vzdělávání* (ÚIV) a SPKK se stala jeho součástí jako státní vědecká knihovna pro pedagogiku a školství. Nejen převratné politické události začátku devadesátých let a z nich vyplývající nové odborné úkoly SPKK kladly značné nároky na nové formy a způsoby práce knihovny, velký zásah do její činnosti a fungování představovala i rozsáhlá rekonstrukce objektu v Mikulandské 5, odkud byl vystěhován Výzkumný ústav pedagogický – a budova byla upravena pro potřeby Základní školy s rozšířenou výukou jazyků. Jednotlivá pracoviště knihovny, půjčovna, odborné studovny, kanceláře a zázemí knihovny, s výjimkou skladů a studovny, byly přemístěny do jiného křídla budovy. Tím komplikace s uložením

²¹1984: Byl zpracován návrh na mikrofišování a využívání mikrofiší v resortu školství v oblasti devizové literatury a ideový záměr automatizace vybraných agend SPKK.

1989: zahájeno poskytování reprografických služeb uživatelům knihovny z jejích prezenčních fondů.

²²V roce 1992 knihovna získala 5 počítačů, což umožnilo zahájit katalogizaci v systému MARKS, v roce 1995 po zakoupení nového softwarového zařízení byl spuštěn nový výpůjční systém. Současně bylo zahájeno analytické zpracovávání kmenologické literatury do databáze KOM (v systému CDS/ISIS), přírůstky knih Sukovy knihovny byly od března r. 1993 zpracovávány v systému MARKS-ISIS.

knihovních fondů neskončily, knihovna přišla v důsledku neobnovení nájemních smluv ze strany majitelů příslušných budov o dislokované sklady v Praze (Na Moráni a Za Zelenou liškou) a v letech 1996–1997 byly knihy z těchto skladů přestěhovány do nově získaného skladu ve Stehelčevsi u Kladna. Dostupnost zde uložených fondů se tím podstatně zhoršila. Zrušení oborového povinného výtisku v roce 1992 se negativně odrazilo na výrazném zvýšení nákladů knihovny na nákup knihovního fondu. Na tento palčivý problém, který odráží neustálý růst cen českých i zahraničních periodik, odborných publikací a učebnic, knihovna dosud nenalezla uspokojivé řešení a trvale se s ním potýká. Vedle zmíněných nepříjemných a nepříznivých okolností způsobených různými změnami probíhajícími u nás v těchto letech a majících dopad na podmínky, v jakých knihovna rozvíjela v 1. polovině devadesátých let svou práci, je vhodné připomenout i některé její mimořádné počiny: k nim patří např. jubilejní vydání u příležitosti 400. výročí narození J. A. Komenského *Bibliografie knižních komenian za léta 1945–1990*, doplněné předmluvou o stavu komeniologického bádání v tuzemsku i zahraničí v české a anglické verzi, nebo uspořádání akce „SUK – Čteme všichni“ – anketu dětí, knihovníků veřejných a školních knihoven, v níž se každoročně hlasuje o nejoblíbenější a nejčtenější knihu pro mládež uplynulého kalendářního roku a která trvá dodnes.²³ Dalším neméně náročným odborným úkolem, s nímž se knihovna vyrovnala, bylo zpracování 1. verze Českého pedagogického tezauru – řízeného oborového slovníku určeného k indexování záznamů a jejich vyhledávání v pedagogické databázi. *Český pedagogický tezaurus* byl zpracován na podkladě Evropského pedagogického tezauru, v současné době je práce na národních tezaurech koordinována prostřednictvím informační sítě o vzdělávání v Evropě – EURYDICE.

V polovině devadesátých let se uskutečnila reorganizace ÚIV, SPKK jako jedna z divizí ústavu fungovala v rámci nové organizační struktury kromě svého sekretariátu se třemi odbornými odděleními: oddělení doplňování a zpracování fondů, oddělení služeb čtenářům a ochrany fondů a oddělení bibliografie a dokumentace.

První desetiletí 21. století znamenalo pro knihovnu období dalšího rozvoje, který byl zaměřen mimo jiné na rozšíření služeb handicapovaným čtenářům a vzdáleným uživatelům. Výrazný vliv na chod knihovny měla v roce 2003 rozsáhlá rekonstrukce studovny, jejímž cílem bylo zvýšení kapacity úložného prostoru a počtu studijních míst. Další modernizace knihovny se uskutečnila v roce 2004 jako druhá etapa rekonstrukce čtenářských prostor. Úpravou sociálního zařízení s bezbariérovým přístupem pro uživatele s omezenou možností pohybu byla zajištěna dostupnost služeb knihovny i pro handicapované čtenáře a zvýšen jejich uživatelský komfort, který završila vestavba osobního výtahu v roce 2005. Tím knihovna splnila standardy fyzické dostupnosti. Vzhledem k tomu, že SPKK byla jediná veřejně přístupná knihovna s celostátní působností a s nejúplnějším knihovním fondem specializovaným na oblast výchovy, vzdělávání a školství, požádalo vedení knihovny svého zřizovatele o změnu názvu, který by lépe vystihoval její postavení a funkci, a od 1. ledna 2004

²³První ročník této soutěže se uskutečnil v roce 1994. Anketa nese jméno profesora Suka, významného prvorepublikového teoretika dětské literatury a zakladatele Sukovy studijní knihovny literatury pro mládež.

knihovna nesla název *Národní pedagogická knihovna Komenského* (NPKK). K poslední organizační změně, kterou knihovna prošla, došlo v červenci roku 2011, kdy se knihovna stala součástí *Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského*.

Výhledy

Není přesvědčivějších, zajímavějších a inspirativnějších podnětů pro plánování budoucího směřování kulturní instituce než pozorného poznání její minulosti doprovázeného upřímnou snahou se z omylů poučit a nosné principy postavení a funkce knihoven zapojit do stávajících zásad a výhledů rozvoje knihoven a knihovnictví, u nás obsažených v příslušných koncepčních materiálech a strategických dokumentech.²⁴ Po zvládnutí mimořádného úkolu roku 2016, jakým pro NPMK byla příprava k přemístění, vlastní přestěhování a usazení Pedagogické knihovny v nově zrekonstruovaném objektu na adrese Jeruzalémská 12, Praha 1, bude v následujících letech knihovna v rámci své činnosti akcentovat priority zmiňovaných dokumentů a využíváním svých fondů, speciálně zaměřených dílčích projektů a odborných seminářů pokračovat v naplňování dílčích cílů obsažených v tezích svého rozvoje pro období let 2016–2020 a přispívat k posilování významu knihoven u nás.

Věřme, že se jí podaří pokračovat v jejím nezaměnitelném postavení, které zaujímá v celorepublikovém vzdělávání budoucích učitelů a širší pedagogické veřejnosti, a podílet se na procesu celoživotního vzdělávání v současné informační společnosti – a že bude i nadále onou pověstnou „branou k poznání“, a jak říká historie knihovny, „vydatným pramenem studia pedagogiky teoretické i praktické“.

Literatura

70 let Státní pedagogické knihovny Komenského: (1919–1989). Praha: Ústav školských informací, 1989. ISBN 80-211-0032-X.

ČUMPLOVÁ, L. et al. *Státní pedagogická knihovna Komenského: 80 let 1919–1999*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1999. ISBN 80-211-0324-8.

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015–2020.

HYKEŠ, P. et al. *40 let Státní pedagogické knihovny Komenského v Praze 1919–1959*. Praha: SPN, 1959.

Koncepce podpory mládeže na období 2014–2020.

Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2016 až 2020.

MŠK č. j. 11 845/58 ze dne 13. března 1958.

MŠK č. j. 53 435/54-C IV/4 ze dne 11. srpna 1954.

²⁴Plán implementace Státní kulturní politiky na léta 2015–2020; Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2016 až 2020; Strategie digitální gramotnosti ČR na období 2015–2020; Dlouhodobý záměr vzdělávání rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015–2020; Koncepce podpory mládeže na období 2014–2020 a další.

PÁNKOVÁ, M. a E. ŠIMEK, eds. *Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského (1892–2012): nástin historie*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2012. ISBN 978-80-86935-19-5.

Plán implementace Státní kulturní politiky na léta 2015–2020.

Rozhodnutí MŠ ČSR ze dne 9. dubna 1973, č. j. 7870/73-400 o delimitaci SPKK; č. j. 6123/74-110 ze dne 6. února 1974 – nový statut ÚŠI.

Strategie digitální gramotnosti ČR na období 2015–2020.

Výnos MŠ z 9. září 1971 č. 21.170/71.